

VOJENSKÁ HUDBA V KULTUŘE SOCIALISMU

3. Vojenské hudby na východoberlínské Karl-Marx-Allee při slavnostní přehlídce k výročí založení NDR 7. října 1987 (ddrbildarchiv.de/Heinz Schönfeld)

Pomineme-li rané období socialistických režimů, byla stěžejním požadavkem na socialistické vojenské hudby jejich multifunkčnost. Schopnost plnit služební povinnosti v rámci vojenského ceremoniálu byla považována za minimální základ, který ale pro svou omezenost nevedl k dalšímu uměleckému rozvoji hudeb. Od hudeb se proto žádalo, aby byly schopny zvládnout složité

klasické skladby upravené pro dechový orchestr, a zároveň mohly nabídnout menší taneční orchestr zábavné hudby, nebo naopak komorní hudební tělesa. V 50. letech byl spor veden o míru přejímání soudobé populární hudby označované jako „jazz“, která by sice hudbám získala popularitu u publika, ale narážela na odpor politického aparátu jako pronikání nepřátelských kulturních vlivů.²⁹⁵ V některých případech se německé a československé hudby ozbrojených sil hlásily k odkazu lidových tradic dechové hudby, čemuž hudebníci přizpůsobovali nejen repertoár a nástrojové obsazení, ale dokonce i oděv – uniformu zaměnili za lidové kroje. Štábní hudba pohraničních vojsk z Erfurtu tak měla ve své sestavě také dvě formace lidové dechové hudby (*Die Schwemmbacher* a *Die Hopfenberger*), které poukazovaly na vztah socialistické vojenské hudby k lidové dechové hudbě.²⁹⁶ V Československu byla v 60. letech „Staročeská dechovka“ jednou z formací Ústřední hudby ministerstva vnitra – vedle velkého dechového orchestru, velkého tanečního orchestru a „dixielandu“.²⁹⁷

Požadavek na multifunkčnost vojenských hudeb souvisel s tím, že se od hudeb očekávalo jejich co nejširší uplatnění nejen uvnitř armády, ale zejména v její reprezentaci navenek. Nešlo přitom jen o hudbu samotnou, ale z hlediska managementu bylo každé vystoupení také zdůvodněno buď svou vojenskou potřebností, nebo politickým přínosem – případně oběma zároveň.²⁹⁸ Společenskou funkci policejní hudby zdůrazňoval například v roce 1950 jeden článek na stránkách časopisu *Die Volkspolizei* jako předpoklad pro budování emocionálních vazeb mezi obyvatelstvem a policií, které prostřednictvím „referátů a přednášek“ půjde jen pomalu.²⁹⁹ Jiný článek uváděl případ z okresu Aue na úpatí Krušných hor, kde společnost Wismut těžila uranovou rudu a policejní hudba tam v březnu 1950 uspořádala koncertní turné pro horníky. Nešlo jen o to, přinést jim chvíli oddechu mezi dvěma směnami, ale také upevnit vztahy mezi horníky a lidovou policií „narušované nepřítelem sabotujícím všemožným způsobem těžbu rudy a snažícím se vrazit klín mezi horníky a lidovou policií“.³⁰⁰

295 AMON, 237/91/47, Sprawozdanie z realizacji programu i pracy Orkiestry Reprezentacyjnej Marynarki Wojennej za rok 1961, k. 84.

296 Karl Wedel, „35 Jahre Stabsmusikkorps der Grenztruppen der DDR“, *Im Klub* (1989, 4), 11.

297 NA, f. Umělecký soubor ministerstva vnitra (dále USMV), k. 6, 20 let činnosti Ústřední hudby ministerstva vnitra, 1945–1965.

298 Manfred Heidler, „Die Militärmusik der DDR zwischen Ideologie, sozialistischer Wehrerziehung und künstlerischem Selbstverständnis“, in *Musik – Macht – Staat. Kulturelle, soziale und politische Wandlungsprozesse in der Moderne*, eds. Sabine Mecking a Yvonne Wasserloos (Göttingen: V&R unipress, 2012), 240–241.

299 Reinheckel, „Eine Schalmeienkapelle fördert die Verbindung zwischen Volkspolizei und Werktätigen“, *Die Volkspolizei* (1950, 5), 19.

300 Reinheckel, „Die Volkspolizei spielt für Bergarbeiter“, *Die Volkspolizei* (1950, 8), 16.

Příkladem typického využití socialistické vojenské hudby může být nařízení pro práci štábní hudby v Berlíně pro výcvikový rok 1971/1972, z něhož vyplývaly čtyři hlavní úkoly: péče o vojenský ceremoniál; podpora kulturně-politické a estetické výchovy a vzdělání příslušníků armády; podpora socialistické branné výchovy pracujících a zejména mládeže; a prohlubování sounáležitosti dělnické třídy se sovětskými spojenci.³⁰¹ V plánu práce posádkové hudby byla jednak klasická koncertní vystoupení (tři koncerty pro příslušníky NVA, tři pro příslušníky velitelství Pohraničních vojsk Střed; měsíčně koncert v jednom východoberlínském závodě v polední přestávce nebo ve větších přestávkách odpolední nebo noční směny; šest koncertů v parku východoberlínské zoologické zahrady). Vedle toho hudba zajišťovala také vystoupení malého orchestru se sólisty a sborem u příležitosti slavnostního programu k výročí Sovětské armády, výročí NVA a výročí SSSR, vojenské koncerty ve velkých podnicích, čtvrtletně v posádkách GSVG (samostatně nebo společně s hudbou berlínské brigády GSVG) a při oslavách Slibu mládeže (*Jugendweihe*).³⁰²

Reprezentační hudba polského vojenského letectva uskutečnila v roce 1980 245 vystoupení, přičemž se dělila na dechovou hudbu (135 vystoupení) a populárněhudební formace (110 vystoupení). Největší počet výstupů byl služebního charakteru pro potřeby vojenského ceremoniálu (nástupy, pochody, pohřby, 67) a následovaly koncerty k tanci a poslechu pro armádu (45).³⁰³ Činnost hudby se tak dělila na hudební vystoupení pro účely vojenského ceremoniálu, populárně-taneční koncerty pro vojáky i civilní veřejnost a účelová vystoupení hudby v rámci komponovaných programů.

Vojenské hudby socialistických armád byly často nasazovány jako kulturní doprovod socialistických oslav, slavností a festivalů a dalších masových společenských akcí. Výhodou vojenských hudebníků bylo to, že na rozdíl od svých civilních kolegů byli připravováni pro nasazení v „polních“ podmínkách, tj. na otevřených prostranstvích pod širým nebem nebo v různých provizorních prostorách. Vojenské hudby byly prostřednictvím rozkazů snáze ovladatelné a bylo možné vyžadovat vojenskou poslušnost jejich členů. Konečně vojenské hudby v sobě ztělesňovaly historické tradice a přítomnost, byly reprezentantkami státu a armády na veřejnosti a byly jediné, které hrály specifické hudební žánry vojenské písně a pochodu. Vnímání vojenské hudby přes tuto tradici ji však mohlo také omezovat v uměleckém růstu. Ačkoliv

301 BArch-MA, DVW 3-4/32400, Anordnung Nr. 4/71 des Stellvertreters des Stadtkommandanten und Leiter der Politabteilung über die Aufgaben des Stabsmusikkorps Berlin im Ausbildungsjahr 1971/72 vom 29. 12. 1971, 101–102.

302 Ibid., 103–104.

303 ASP, 9377/94/13, Sprawozdanie z działalności Orkiestry Reprezentacyjnej Wojsk Lotniczych za okres od 16. 12. 79 r.-31. 12. 1980 r., k. 4–6.

díky zvyšování formální kvalifikace vojenských hudebníků by si tyto hudby mohly dovolit hrát náročnější skladby, a tím usilovat o další umělecký růst, publikum od nich spíše očekávalo, že svým repertoárem vyhoví klasické představě o vojenské hudbě a zahrají populární pochody, polky a valčky.³⁰⁴

Bývalý východoněmecký důstojník pro kulturu Klaus Stöckel zmiňuje ve svém rukopisu typický žánr socialistické masové kultury, kterým byla estráda, jíž se vedle vojenských hudeb účastnili také místní profesionální umělci i nejlepší amatéři z řad armády a „patronátních“ civilních zařízení, případně také umělci z blízkých jednotek GSVG.³⁰⁵ Tento typ komponovaných pořadů, které demonstrovaly spojení armády s lidem, profesionálních umělců s amatéry a výchovný charakter se v nich prolínal se zábavou, byl součástí nejen vojenských programů, ale i programů pro civilní veřejnost, jako například závěrečný pořad „Krajkového festivalu“ (*Spitzenfest*) konaného od roku 1955 v Plavně v Sasku.³⁰⁶

V NDR byly „showprogramy“, inspirované podobnými programy vojenských hudeb bundeswehru, dovedeny do megalomanské podoby „hudebních přehlídek“ (*Musikparaden*). Jejich podstatou byla kombinace hudebního vystoupení s pochodovou choreografií. První z nich se konala v roce 1969 u příležitosti 11. dělnických slavností a do secvičení 75minutového programu byly s výjimkou dvou posádkových hudeb a ústřední hudby angažovány všechny vojenské orchestry (cca 500 hudebníků). Vystoupení bylo ještě několikrát aktualizováno a naposledy předvedeno veřejnosti v roce 1976. Z důvodů velké technické a časové náročnosti bylo od dalších „hudebních přehlídek“, které sami hudebníci ironicky nazývali „balet vojenských hudeb“ (*Militärmusikballet*), upuštěno.³⁰⁷

V případech vojenských hudeb byl kladen důraz na dokonalou stejnokrojevou kázeň, vzhledovou reprezentativnost, čisté nástroje a vybavení dodatečnými ozdobnými doplňky. Československé hudby byly v tomto ohledu méně okázalé, což vyplynulo na povrch zejména při společných vystoupeních umožňujících vzájemnou konfrontaci. Společenský stejnokroj ÚHČA měl barvu khaki a byl rozšířen pouze o ozdobné šňůry připnuté na pravé straně uniformy a československý státní znak našitý na levém rukávu.³⁰⁸

304 Bedřich Janda, „Společenské postavení vojenské hudby včera a dnes (dokončení)“, *Dechový orchestr* (září–prosinec 1970, 4), 14; Jan Kapusta, „Vojenské kapely a česká národní společnost 19. století“, *Hudební věda* (1971, 2), 220.

305 Stöckel, *Meine Begegnung*, nestr. [67].

306 *Ibid.*, nestr. [69].

307 Kunath, „Zur Geschichte der Militärmusik“, 369; Stöckel, *Meine Begegnung*, nestr. [73]; Wenzke, *Ulbrichts Soldaten*, 635.

308 Viz obrazový materiál Hodík a Pešek, *Vojenské fanfáry nad Vltavou*, 84–85, 90–91; Bílek, *Sedm desetiletí*.

4. Východoněmecké vojenské hudby během vystoupení na stadionu v Chemnitzu (tehdy Karl-Marx-Stadt) 15. června 1969 (ddrbildarchiv.de/Manfred Uhlenhut)

Podobný problém nedostatečně atraktivních uniforem řešily i polské hudby. Zpráva z roku 1970 kriticky zhodnotila, i v souladu se závěry 1. celopolského festivalu vojenských hudeb v městečku Świeradów-Zdrój v roce 1969,³⁰⁹ že polské vojenské hudby vypadají „šedivě, jednotvárně a nevzhledně“, vlajky v barvě khaki zavěšované na trubky nepůsobí příliš efektivně, stejně jako zástěrky na bubnech. V polských hudbách se navíc

309 AMON, 237/91/153, Notatka służbowa o przebiegu I Ogólnopolskiego Festiwalu Orkiestr Wojskowych w Świeradowie Zdroju (24. 9. 1969), k. 342.

standardně nehrálo na nástroje, které zvyšovaly atraktivní vzhled orchestru, jako zvonkohry okrášlené bunčuky a státní a vojenskou symbolikou, typické pro německé nebo ruské hudby, či suzafony nápadné dopředu obráceným ozvučníkem, charakteristické pro americké vojenské orchestry.³¹⁰

Za účelem zvýšení výkonnosti vojenských hudeb formou veřejné soutěže popularizující jejich umění mezi civilním obyvatelstvem byl v Polsku od roku 1968 pořádán festival vojenských hudeb. Nultý ročník festivalu, který proběhl v roce 1968 v městečku Świeradów-Zdrój na polské straně Jizerských hor, měl přesvědčit představitele města i MNO o užitečnosti takového festivalu. Po jeho uskutečnění MNO souhlasilo s každoročním konáním festivalu v tomto místě, pro jehož výběr podle mínění předsednictva městské národní rady mluvilo to, že v této oblasti ve velké míře žili někdejší vojenští osadníci, kteří nejprve v řadách komunistické armády bojovali o toto území a po jeho převzetí pod polskou správu byli nositeli jeho polonizace.³¹¹ Náčelník HPS rozhodl, aby se festival konal každoročně v září.³¹² Oficiální první ročník Celopolského festivalu vojenských hudeb (*Ogólnopolski Festiwal Orkiestr Wojskowych*) byl uspořádán ve dnech 2.–7. září 1969. Účastnily se ho reprezentační hudby a vybrané posádkové hudby, které přehrály povinný program, volitelný program a předvedly svá pochodová čísla.³¹³ Zúčastněné hudby měly být vybrány formou soutěže a nominovány na účast na festivalu velitelským vojenských okruhů nebo druhů zbraní. Celkem devět orchestrů soutěžilo ve dvou kategoriích (reprezentační hudby a ostatní hudby). Každá hudba si připravila devadesátiminutový program sestavený podle kvót (40 % polských skladeb, 30 % skladeb s brannou a vojenskou tematikou, jedna skladba určená HPS). Důležitou součástí hodnocení nominovaných hudeb bylo zvládnutí pochodových formací, originalita choreografie a dokonalost jejího provedení.³¹⁴ Každá zúčastněná hudba musela také přesvědčit výběrovou komisi o dokonalém zvládnutí pořadového výcviku za účasti bubeníků a trubačů.³¹⁵ Hlavní cenou v soutěžích o pochodovou

310 AMON, 237/91/172, Notatka służbowa dot.: oceny działalności i propozycji rozwojowych orkiestr wojskowych (9. 1. 1970), k. 17.

311 AMON, 237/91/154, Dopis předsednictva městské národní rady v Świeradówě-Zdroji ministrovi národní obrany Jaruzelskému (9. 1. 1969), k. 36; k fenoménu vojenské kolonizace viz Arkadiusz Ogródowczyk, *Nad Odrą i Bałtykiem. Osadnictwo wojskowe na zachodnich i północnych ziemiach Polski po drugiej wojnie światowej* (Warszawa: Wydawnictwo MON, 1979).

312 AMON, 237/91/151, Zarządzenie Szefa Głównego Zarządu Politycznego WP Wiceministra Obrony Narodowej nr 32 z dnia 27. 12. 1968, k. 15.

313 AMON, 237/91/153, Notatka służbowa o przebiegu I Ogólnopolskiego Festiwalu Orkiestr Wojskowych w Świeradowie Zdroju (24. 9. 1969), k. 339–342.

314 AMON, 237/91/151, Regulamin Ogólnopolskiego Festiwalu Orkiestr Wojskowych w Świeradowie Zdroju, k. 17–20.

315 Ibid.

5. Vojenská hudba v historických uniformách během 7. Dnů vojenské hudby v Neubrandenburgu v roce 1987 (ddrbildarchiv.de/Manfred Uhlenhut)

kreaci a o přednes povinné skladby určené HPS byl „křišťálový palcát“ (*kryształowa buława*). Od roku 1975 se festival konal na opačném konci Polska v městě Białystok poblíž hranic se SSSR, kde byly pro jeho pořádání lepší podmínky. Zahajovacího a závěrečného koncertu se podle odhadů účastnilo pokaždé kolem osmi tisíc diváků a pochodové přehlídky vojenských hudeb kolem jedenácti tisíc osob.³¹⁶ V letech 1977–1978 probíhal festival v Radomi a následně se opět vrátil do Świeradowa. Vedle tohoto festivalu byla ve Świeradowě-Zdróji pořádána také Celoarmádní soutěž žesťových nástrojů

316 AMON, 344/92/135, Informacja dot. VII Festiwalu Orkiestr Wojskowych, który odbył się w Białymstoku w dniach 9–14. 09. 1975 r., k. 275–276.

(*Ogólnowojskowy Konkurs Instrumentów Dętych*), která byla veřejným finálem vícekolové soutěže instrumentálních sólistů vojenských orchestrů.³¹⁷

V NDR se vojenské hudby prezentovaly během Přehlídky vojenské písně (*Parade des Soldatenliedes*) a dalších akcí konaných v rámci Dělnických slavností (*Arbeiterfestspiele*). Až v roce 1977 se poprvé konaly „Dny vojenské hudby“ (*Militärmusiktage*) v Neubrandenburgu. V letech 1977–1979 se opakovaly v ročním rytmu, později každé dva roky. Účastnilo se jich vždy několik vojenských hudeb NVA, Soubor Ericha Weinerta, místní civilní hudby a jako hosté i orchestry GSVG, LWP nebo ČSLA. Součástí přehlídky byla také soutěž v pochodovém zpěvu.³¹⁸

V Československu se naopak v době socialismu tradici festivalů vojenské hudby nepodařilo založit. Městský výbor KSČ v Ústí nad Labem například plánoval v červnu 1968 uspořádat jako „nejlepší, nejkvalitnější a nejmasovější oslavu“ k 50. výročí vzniku Československa setkání vojenských hudeb socialistických států. Uvažovalo se o pozvání ÚHČA a ústředních hudeb armád SSSR, NDR, Polska, Maďarska, Rumunska a Jugoslávie a žáků Vojenské hudební školy Víta Nejedlého z Roudnice nad Labem.³¹⁹ Setkání však nebylo plánováno jen jako jednorázová akce, ale mělo se každoročně opakovat, a zvýšit tak přitažlivost města, neboť měla řada místních pocit, že tam byli posláni „přímo za trest“ a hrozilo jejich odstěhování. Vojenské hudby by měly být vybrány proto, že jsou „nejkvalitnější hudební tělesa vůbec na světě, zvláště naše Ústřední hudba ČSA má vynikající světovou úroveň“.³²⁰ Setkání by umožnilo z politického hlediska utužit jednotu socialistických armád a zároveň demonstrovat příslušnost českého pohraničí s Ústím nad Labem jako jeho velkým správním centrem k Československu. Z realizace nedotaženého plánu ovšem sešlo a festival se nekonal.

317 AMON, 237/91/178, Dopis W. H. ze správy kultury a vzdělávání HPS oddělení kulturně osvětové práce a knihoven ministerstva kultury a umění (15. 9. 1971), k. 219.

318 Norbert Klemm, „Militärmusiktage in Neubrandenburg – eine gute Tradition“, *Im Klub* (1987, 9), 5–7.

319 Archiv města Ústí nad Labem, f. Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 262, Návrh na uspořádání festivalu vojenských dechových hudebních souborů socialistických států v červnu roku 1968, 2.

320 *Ibid.*, 1.